

ISMERTETÉSEK.

Guary-kódex. Bevezetéssel ellátva hasonmásban közzéteszi Szabó Dénes. Budapest, 1944. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. — XXI (III) l., 69 + 1 üres tábla. — Codices Hungarici III.

A Pázmány Péter tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének köszönhetjük, hogy a ránkmaradt legrégebb magyarnyelvű könyv, a *Jókai-kódex* megjelentetésével XV—XVI. századi magyarnyelvű kódexünk hasonmás-kiadásának hosszú sorát elindította. A kezdeményt örömmel fogadta a magyar tudományos világ és segítve csatlakozott hozzá, hogy minél hamarabb közkinccsé tegyen legalább néhányat régi magyar irodalmi életünk értékes dokumentumai közül. Ami a *Jókai-kódex* megjelenésekor még csak terv volt, azóta már valóság: az Erdélyi Tudományos Intézet kiadta 1942-ben az *Apor-*, a Magyar Tudományos Akadémia pedig megjelentette 1944-ben a *Guary-kódexet*. Hála a mindent elpusztítani nem tudó sorsnak, sokkal több kéziratosszövegemlékünk rejtőzik féltetten könyvtárainkban, semhogy valamennyi rövidesen hasonmás-alakot ölthetne, de biztosak vagyunk benne, hogyha a háború nehézségei nem gátolták volna törekvéseinket, a *Codices Hungarici* sorozatnak ma nemcsak három számát adhatnók kutatóink és a nagyközönség kezébe. Hisszük, hogy a nyugalmasabb élet és munkalehetőség módot nyújt a hasonmás-kiadások mielőbbi folytatására és hamarosan megnövekszik e nagyfontosságú kötetek száma, melyek féltve őrzött nyelvemlékeink fokozottabb óvását, konzerválását segítik elő.

SZABÓ DÉNES a kutató tudós izgalmával, apró részletekig kinyúló gonddal vizsgálja a *Guary-kódexet*. Bő tájékoztatást ad a kézirat tábláiról, kötéséről, anyagáról; nem hagyja figyelmen kívül a külsőről leolvasható legcsekélyebb adatot sem. Ennek igen nagy jelentősége van, ha tekintetbe vesszük, hogy a kéziratok kormeghatározására irányuló következtetésekből hányszor éppen ezek a külső jelek segítenek a biztos célhoz.

A XVI. századi könyvkötő nem bánt kíméletesen a kódexszel. Az ívek körülnyírása nyomán több helyütt margó- és betoldó jegyzetek hulltak le, vagy az olvoshatatlanóságig megcsonkultak. A kézirat levélállománya ugyancsak hiányos. Csonka volt, 67 levélből állott már felfedeztetésekor is. Ezzel kapcsolatban SZABÓ DÉNES utal DÖBRENTÉINEK a Tudományos Gyűjteményben közzétett jelentésére, ahol „azt olvassuk, hogy a könyv 76 levélből áll: ez kétségtelenül sajtóhiba 67 helyett.“ — Mennyi a kódex vesztesége? A borda bőrburkolatának szélességéből következtetve megállapítja SZABÓ DÉNES, hogy a kéziratnak mind elejéről, mind végéről egy-egy levélköteg hiányzik. Az első köteget quiniónak, az utolsót terniónak véve, a kódex több mint egyötödének elvesztésével kell számolnunk.

A kézirat anyaga finom — valószínűleg olaszeredetű —, fehér pergamen. Nagyrészt humanista úzus szerint hajtogatott íveire egy kéz írta a kódex teljes szövegét. A szövegben sűrűn bukkanunk olyan hibákra, bejegyzésekre, javításokra, amelyek kizárólag másoló tollából csúszhattak ki, kétségtelen tehát, hogy a *Guary-kódex* másolat, csakhogy — mint SZABÓ DÉNES látja — nem egyszerű másolat! A kódex két elmékedésében ugyanis — „az üdvösség és kárhozat jegyeiről“ és „a hét jószágról“ szólóban — a betoldások természete arra enged következtetni, hogy itt közvetlenül latin szövegből fordított az író, vagy talán latin eredetik alapján készült átdolgozással állunk szemben? SZABÓ DÉNES lelkiismeretes óvatossággal nem dönti el a kérdést. Reméljük, ha könyvtáraink túljutnak a helyreállító munkálatokon és a kutatónak alkalma lesz latin eredetikkel összehasonlítani a *Guary-kódex* jelzett részeit, sikerül majd elosztatni a lappangó homályt.

A kézirat különben egyéb rejtélyeivel is izgatja az érdeklődőket. Ki írta a kódexet, mikor, hol, kinek? Hogyan került a GUARY-család birtokába — felfedeztetése óta felszínen lebegő kérdések. Felsorakoztatva az eddigi kutatások eredményeit, azokat részben módosítva, illetőleg továbbvíve, SZABÓ DÉNES leszögezi, hogy a kódex mariánus ferences munkája. Személyét illető határozott adatok hiányában kiletét megállapítani mindmáig nem sikerült, bár nem lehetetlen, hogy a szerző valóban SEGÖSDI LUKÁCS, mint ahogy DÖBRENTÉI sejtette. A kódex keletkezésének idejét korhatárok közé szorítva rögzíti le Szabó Dénes, alsó határuul BONAVENTURA szenttéavatásának évét, 1482-t véve (a könyvben ugyanis BONAVENTURÁRÓL, mint szentről történik említés). Felső korhatár a *Nádorkódex* iratásának éve, 1508, miután ennek egy fejezetéről bebizonyította SZABÓ DÉNES, hogy az a *Guary-kódex*ből közvetlenül készült másolat.

Hogy a klarisszák számára készült könyv milyen úton-módon került a GUARY-család birtokába, erre még a kódexet az Akadémiának ajándékozó GUARY MIKLÓS sem tudott határozott választ adni. SZABÓ DÉNES elindul azon az úton, melyet az ajándékozó levele sejtet és szinte kétségtelennek tartja, hogy a kézirat a SENNYEY-család révén jutott a vas megyei GUARY-könyvtárba. A SENNYEY-család több tagja klarisszasoror volt, nyilván ezek egyike (JOZEFA?) vitte magával a kódexet a XVIII. század végén. A majd hozzáférhető levéltári anyag minden bizonnyal alátámasztja ezt a feltevést.

Újdonsága a *Codices Hungarici* e kötetének, hogy a hasonmás színes nyomással készült. Érdekes volna egymás mellett látnunk a színekísérleteket és az eredetit, melyet valószínűleg a végleges kiadás közelít meg leginkább. Tudomásunk szerint ugyanis több próbanyomás is készült, ezeket a példányokat egyes tudósok kapták meg. Mint bibliofil érdekességet, úgy hisszük, érdemes megjegyeznünk, hogy a hasonmásnak ilyenformán variáns példányai vannak.

SZABÓ DÉNES igen gondos munkát végzett ezúttal is. A szöveg tiszta, jól olvasható. A szépkivitelű kiadás szinte elfeledtetni, hogy chamois-színű papirossal még inkább megközelíthető lett volna az eredeti színhatás. Erről azonban a háborús viszonyok miatt le kellett mondani.

V. NYILASSY VILMA

Varjas Béla: *Balassa-kódex.* Bevezetéssel és jegyzetekkel közléstesi — Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1944. XXXIV. [2], 196 lap, 92 tábla, 4-r.

Ez a gyönyörű kötet, mely csak most jutott könyvtári forgalomba, az ostrom előtti szerencsésebb könyvnyomtatási lehetőségek terméke. A kiadó, kinek már egy ENYEDI GYÖRGY Gisquardus és Gismundájának és egy XVI. századi erdélyi orvosi könyv kiadását köszönhetjük, már csak azért is hivatva volt arra, hogy BALASSA BÁLINT szerelmes verseinek kódexét kritikai kiadásban közzétegye, mert ő fedezte fel és adta ki annak idején a marosvásárhelyi TELEKI-tékában BALASSI istenes énekeinek első, valószínűleg bécsi kiadását (I. Magyar Könyvszemle 1940. évf.) s mert most szerencsés ösztönnel fellelte a szegedi egyetemi könyvtárban, DÉZSI LAJOS hagyatékában a Sajókazán őrzött kódex fényképmásolatát, melynek létezéséről ugyan többen tudtunk, de hollétét nem is sejtettük.

Utólag kissé csodálkozhatunk azon, hogy SZILÁDY ÁRON és főleg DÉZSI LAJOS, kikben megvolt az eredeti szövegek iránti ájtatos tisztelet és mint bibliográfusok is sok kitűnő kiadvánnyal szaporították a régi magyar irodalomra vonatkozó ismereteinket, az eredeti szöveg birtokában miért nem betűhíven vagy legalább is az eredeti kézirat sorrendjében adták ki annak idején az első nagy magyar költő szerelmes verseit. Ám tudjuk, hogy SZILÁDY idején inkább arra törekedtek, hogy minél nagyobb réteghez juttassák el a régi magyar irodalom termékeit, DÉZSI LAJOS kiadásánál pedig hasonlóan a kiadói szempontok érvényesültek s betűhöz ragaszkodó szövegközlésről szó sem lehetett. DÉZSI különben is teljes BALASSIT igyekezett adni s nagy buzgóságában csak eltorzította a költő munkásságának képét azzal, hogy összezsufolt két kötetébe sok, egyáltalán nem BALASSI BÁLINTTÓL származó verset és művet.

Ma az irodalomtörténet már nagyobb igényekkel lép fel egy régi író kiadásánál s így indokolva volt, hogy mikor az első nagy magyar írótehetség termékeiről van szó, melyek nagy része egyetlenegy kéziratban maradt fenn, fényképkidadásban adják ki a szöveget, pontos átírás kíséretében.

S itt kitűnőbb eredményt nem is lehetett volna elérni, mint amit most kaptunk. VARJAS BÉLA kiadása a lehető leggondosabb, mind a könyvnyebb, mert tisztára technikai feltételektől függő fototípiái, mind a filológiai és könyvszerkesztési gondosságot igénylő átírási részben. Első nyelvméltóinktól eltérően, nem hiszem, hogy ilyen pontos, minden vessző, ékezet, betűforma figyelembe vételével készült kiadásunk még egy volna a régi magyar irodalom termékeiről.

Ezt pedig elsősorban az tudja értékelni, aki tudja, legtöbbször milyen romlott alakban jutottak ránk BALASSI BÁLINT alkotásai. A hozzátételeknek, javításoknak tág tere nyílik itt a szövegkiadó számára, s akinek nincs a kezében maga a kódex, könnyen téves következtetésekre ragadhatja el magát.

A kiadást csak éppen azért nem lehet egészen tökéletesnek nevezni, mert nem maga a kódex, hanem csak a fényképmásolat állott VARJAS rendelkezésére. A kódex tulajdonosa, B. RADVÁNSZKY KÁLMÁN, sajtósági módon elzárkózott attól, hogy a könyvet akár egy napra is kiadja könyv-

tárából. (Vajjon mi lett a sorsa a nagy történelmi fordulat óta?) VARJAS így nem vizsgálhatta meg a kódex keletkezésének szempontjából a papírost, a vízjlet és sokszor a fénykép nem világosít fel bennünket affelől sem, hogy javítás esetén melyik betű volt az eredeti, melyet a másoló a másikkal elfedett.

Igen értékes munka a kiadás bevezetése. Itt VARJAS elmondja a kódex történetét, majd alapos vizsgálat alá veszi mindenféle szempontból, újra megkísérelvén — most már a legújabb eredmények birtokában —, hogy fényt derítsen a könyv keltére, a költő szövegéhez való viszonyára, és magának a kódex anyagának kialakulására.

Nézetei nagyjában egyeznek WALDAPFEL JÓZSEF következtetéseivel (Irod. Közl. 1926. 190), csak természetesen indokolása bővebb, a legaprólékosabb részletekre kiterjeszkedő.

VARJAS a költő saját kezével írott könyvén kívül felvesz egy „ősmásolatot“, mely szerinte még BALASSI BÁLINT életében, 1589—90 táján készült, ennek a szerzője a költő könyvéből írta volna ki az első 51 éneket. Innentől kezdve a Coelia-versek végéig több más kéziratból gyűjtögethette össze az énekeket. Talán még a költő életében ez az ősmásolat új tulajdonos birtokába került, aki 1610 előtt írhatta hozzá a versek végén levő számozatlan énekeket a kézirathoz. 1610 táján kerültek aztán a gyűjteményhez RIMAY JÁNOS versei és a „mostani“, vagyis az akkori költők verseinek első három darabja.

Az ősmásolat természetesen elveszettnek tekinthető, mint maga BALASSI BÁLINT verseskönyve.

A Zólyomradványban felfedezett kódex 1635 és 1650 között készülhetett az ősmásolatról s ami az előttünk fekvő fényképről is látszik, négy különböző kéz másolta, talán egy úr parancsára, mindenestre közös meg egyezéssel váltogatva a tollat. Köztük a negyedik kéz dolgozik a legtöbbet.

Magam írástanulmányai is azt látszanak bizonyítani, hogy ez az írásfajta különösen a XVII. század első felében volt elterjedve a felső vidéken és pl. BALASSA ZSIGMOND írása a csalódásig hasonlít a kódexéhez. (Sajnos, a bizonyító anyag, BALASSA ZSIGMOND vendégkönyve, „*liber amicorum*“-a, mely ZICHY ISTVÁN gróf tulajdona volt, Budapest ostroma alatt íróasztalomon feküdt és a lángok martaléka lett.) Mindamellet nem merném határozottan állítani, hogy az első kéz BALASSA ZSIGMONDÉ, mert egy különösen jellegzetes betű, a ß, nem egyezik a két írásban. Más hasonló írások fényképmásolatai is voltak birtokomban: mind a XVII. század első feléből valók. A Radványi-család levéltára, melynek megfelelő évtizedeit átvizsgáltam, nem adott kielégítő eredményt.

VARJAS fejtegetései után valóban nincs okunk fenntartani azt a korábbi állításunkat, hogy a kódex írója egyenesen a költő könyvéből másolt. A *Balassa-kódex* — VARJAS elhagyja az eddig szokásos Radvánszky-kódex elnevezést — valóban a másolat másolata. Ez magyarázza aztán, hogy a másolók, kiknek írása már jelentékenyen eltért a XVI. századi magyar betűvetés elveitől, annyi hibával írták le azt az első másolatot, melynek írója saját bevallása szerint maga is nehezen küzdött meg a költő írásának kibetűzésével, pedig vele egykorú író lehetett.

VARJAS útközben beállt a szövegjavítók sorába is és nem egy igen becses hozzávetéssel járul hozzá egy kritikai kiadás előkészítéséhez. Ezt a munkát eddig egyetlen kiadó sem végezte kellő következetességgel, bár a legtöbb helyes emendatio még az első kiadóra, SZILÁDY ÁRON-ra megy vissza. VARJAS ezeket és DÉZSIÉIT is legtöbbször megjelöli jegyzeteiben, de mindenütt szembeszáll velük, ha helytelennek tartja őket és újakat javasol. Saját javaslatainak nagy része csak a szöveg kinyomtatása után, az előszó írása idején bukkant fel agyában, s így ezek a bevezetésbe kerültek pótlék gyanánt (XXXI—XXXIV.). Javításai csak az értelem- vagy ritmuszavaró szövegromlásokra terjednek ki, BALASSI BÁLINT nyelvi sajátságaira nem. Ezekről annak idején magam értekeztem (Magyar Nyelv, 1943 : 89—99). Akkori eredményeimhez legyen szabad még hozzátennem a következőket.

Jellemzi a kódex ősmásolóját, hogy a szóvégi *d* és *t* hangokat igen összekeveri, *mint* helyett sokszor *mind*-et ír, *gondod* helyett *gondot*-ot. Azt hiszem, ez nem nyelvi sajátság, hanem írásbeli, tehát bajosan lehetne belőle német ajakra következtetni. A költő saját írásaiban ennek a bizonytalanságnak semmi nyoma. Ugyanígy igen sokszor találunk lyésített *l*-végzetet: *öl* helyett *ölj*, *él* helyett *élj*, *távol* helyett *távoly* alakot, viszont *éljek* helyett *élek*-et stb. Ez a nyelvjárásbeli sajátság megint az ősmásolóé, s nem a költőé. Viszont, hogy nem az előttünk levő kódex másolójának számlájára kell írunk, azt bizonyítja, hogy mind a négy kéz írásában előfordul.

A költőre szövegének megállapításánál annak idején mint fontos nyelvi tényt állapítottam meg saját írásai alapján, hogy BALASSI BÁLINT sohasem ízik. Most hozzáteszem még, hogy a tárgyraghoz csak egészen ritkán fűzi az *-a*-kötőhangot, e helyett mindig *-ot* alakot találunk írásai-ban: *magamot*, *igassagokot* stb. s csak kivételesen: *Ujwarat*. Ezt a rímek is tanúsítják: *Azjrt ad Tanaczozt βand meg nyavalyamat* (86 : 27); *En alapatomat mint egi karhozatot olly keferuesé Téβi* (79 : 27). Ilyenkor tehát a szöveget *-ot* végződésre kell javítanunk.

Általában a kritikai kiadó nyugodtan elvékint fogadhatja el, hogy BALASSI BÁLINT kifogástalanul rímelt, illetve asszonált és ritmizált, a szótagszám hiánya tehát mindig szövegromlásra vall (l. erről már HORVÁTH JÁNOS: *Gyöngyösi és Arany sormetszete*. Magyar Nyelv, 1941. évf. 234—235. l.).

VARJAS konjektúráihoz itt fűzöm saját megjegyzéseimet és javaslataimat.

2 : 10. *El kapá fogattá βegénit*: a másoló nem ismerte már a *faggat* ige egyik régi jelentését, ami annyi, mint *kínoz* (l. Etym. Sz. *fakad*). A Rimay előszavában említett elveszett ének első sorában is előfordul a szó ilyen téves alakkal: *Pokolbeli kísértések fogatnak*.

2 : 11. *Rju keserues kialtasban*. Nem hiszem, hogy a szöveget *rív*-nek kell olvasni s nem *rén*-nek, mint a korábbi kiadók. 24 : 7 alatt az ige *rj* alakban fordul elő.

4 : 26. *kezöp*: helyesen *közep*, mint a költő írásai is tanúsítják.

5 : 7. *Mint őo buritua uaj fekete zomanczban*: főlöszleges a szöveget itt javítani *Mint te buritva vagy*-ra, mint VARJAS teszi. Helyes ponto-

zással teljes értelmet ad a kódex is: „Mint ő, borítva vagy“ stb. t. i. mint az asszony gyászban jár, úgy te gyűrű is fekete zománcba vagy foglalva.

6:32. *Hogj mihelt az georót foglaltak jól ébue: a mihelt helyett mykent teendő, l. uo. alább: mykepen ez Gëröt foglaltak Gyemanthoz.*

7:4. *Annak Bemilinek dragha ékesige:* VARJAS javaslata, hogy itt Anna-t olvassunk, szellemes, de nem meggyőző és főleg nem szükséges.

7:7. *az jelenti: azt jelenti-re javítandó.*

7:13. *két Beménél tób sincz, ki sirafon engem:* helyesen *két szememnél több sincs* stb.

10:1. *Nő az én örömem most az én Bép Berelmem erre ualó ništembe’:* helyesen, *néztében.*

10:5. *czokoluan édesem:* helyesen, *édesen.*

11:25. *Mint czokolnj diczesieges Bint Menieji orczajanak:* itt valami romlás van, talán: *mennyei orczának.*

11:35. *megh czokoluan és en ezt monduán miért mondaß kegietlenek:* az *en* kihúzandó, mint értelmetlen és ritmusrontó.

19:35. *eljten él:* VARJAS közli, hogy SZILÁDY és DÉZSI itten *él*-re javít, holott nyilván a BALASSI BÁLINTNÁL szokásos figurával van dolgunk, *élten él*, az *elj* írás a másoló sajtósága.

21:18. *s-ki penigh vitez fegyverjt tiztjtat Csűszarral:* helyesen *fegyvert.*

25:27. *Isten hozzatok s-adgja rajtatok az a’vagj övengjen, az kj akkor enghem Szeretetet, mosta se felegjen:* korábbi javaslatomat (Az is úgy örvendjen, MNyelv 1943:24), mint helytelent, visszavonom, mert az *avagy* a régi nyelvben legalább értelemben előfordul (Nytört. Szót. 934; WALDAFFEL JÓZSEF szíves közlése). Az *Az ki akkor* sor rímtelensége és hiányossága azonban így sem oldódik meg.

26:29. *mert lam nem erdemlem azte letedben hogj szemedet ram veszed:* helyesen *rám ne vessed.*

28:52. *s-minden fele hegjek arkokkal töny kezdnek:* helyesen, *arkokká lönni kezdnek*, a másoló a *leönny*-t betűzte ki tévesen.

30:28. *Igj őo Beminekis nagion nagj hatalma:* helyesen *vagyon* stb., mint az előző sorban: *uagion fulakja.*

34:9. *Azert mert ketelies, nemuagiok Berelmes: senkj ékes uoltanak:* a *ketelies* szó mögött a *köteles* rejlik a másoló nyelvjárási sajtóságával.

35:22. *Oja én atanacz:* itt meg kellett volna jegyezni, hogy az *én* *en-re* (= ime) javítandó.

35:5. *Hanem myndent amit Beme el igeti:* a jegyzetben tett kiegészítés: „Hanem mindent, amit szene ér, el égeti“ kitűnő, de az *ér* ige helyett *gyujt*-ot ajánlanék, mint a következő szakaszban kétszer is van utalás rá, annál is inkább, mert az *el ér* ige a következő sorban is előfordul s így stilisztikai renyhességként hat.

37:16. *Kegietlen mit mjuelß te leßé gilkosom:* egy szótag hiányzik, talán a *gyilkosom* elé egy már iktatandó.

38:14. *Procrißnak elfuttám nagj szernőo balala’ mikit ará keserget:* VARJAS kételkedik az eddigi kiadók javításában, kik *arva*-t és *atyja*-t ajánlanak. Tegyük hozzá, hogy az *ar*, *ara* szó a régi magyarságban

bátyát, rokoni jelent (nem azonos az *ara menyasszony* szóval). BORNEMISZA: Elektra-fordításában a szereplő személyek között, Orestes, mint Elektra *ara* szerepel.

42 : 8. *Néze mjnt mutatia bölcz cses elmejetb: a szótagszám bölcs és eszes-t ajánl.*

43 : 12. *Az mint hogj őo magát mondgia hozam lennj: a szótagszám miatt tán magátis olvasandó.*

43 : 24. *Bünteti hiaba kj veßj ßent Nevéth: a ritmus miatt talán veszi ő szent nevét-re javítandó.*

46 : 12 és 47 : 26. Mindkét esetben gyöngyöt helyett gyöngyvet olvasandó, mint a rím is mutatja. Utóbbi esetben egy kétagú szó hiányzik: *kjre fügeztettek haró göngjöth.*

48 : 2. *Eggik hallad legjen: helyesen egyik szóla v. monda, halljad legény.*

50 : 8. *Vehetcz egyebrólis példát czak emberrol: a kiadás egyik ritka sajtóhibája, kimaradt a nem: nem czak emberrol.*

50 : 10. *Mjnt eorzy ßereti őo Niajat: három szótag hiányzik.*

52 : 54. *Gydippe ßaanaul hogj álmán azt írta: helyesen Cydippe szavával hogj almán azt írta, mert Ovidiusnál egy almára írta Acontius a hamisságot.*

53 : 64. *Sigismunda megh ölte őo magát Gysquardusért: e helyen már HORVÁTH JÁNOS az őo törlését és a Sigismunda-nak Gismunda-ra való javítását ajánlja (l. MNyelv 1941. évf. 234. l.).*

53 : 77. *Akarik czak righj példat elő hoznom: ez a szakasz az eredetiben nyilván a következő mögött állott, hiszen a következő is még régi példákat hoz elő. Az értelmi kapcsolás is erre mutat.*

60 : 18. *njerhetetlen te giulaß: VARJAS javaslata, hogy az eddigi javítási kísérletek helyett nyerhetetlen, te ne gyulassz-t olvasunk, értelmileg elfogadhatatlan.*

61 : 13. *Erkölcző Diana: helyesen Erkölcset Diana. Nem értjük, VARJAS miért tartja itt a javítást szükségtelemnek.*

62 : 3. *Angiale uagj ember kj ezen ment el: egy szó hiányzik, talán az ezen elé helyezendő most.*

61 : 14. *Eő nekj atta mert kedues barátia: talán hiányzik a sor elé helyezendő mind vagy csak szó.*

63 : 24. *Azért őo utaban igy ßolik utana mint Isten Azonianak: VARJAS (Bevez. XXXIII.) Istenasszonyomnak-ra javít; szerintem fölöslegesen, mert a rímtől eltekintve, mely a kódex szövege mellett szól, itt a birtokos rag vonatkozhatik az Isten-re is, mint birtokosra. (Ugyanitt a 4. szakaszban ugyan a „szíve Istenasszonyáról“ beszél.)*

65 : 25. *Lelkem szemed előt mint viasz tűz fölőth könjvejm lasd ugj olvad: helyesen köynvein.*

66 : 35. *egyűvé igy mind foralfz: VARJAS megjegyzés nélkül közli, hogy SZILÁDY itt formálsz-ra javít. Szerintünk ez teljesen fölösleges, minden nagy szépséget egybe „forral“, vagyis „olvaszt“ a Természet.*

66 : 39. *lebeknek βemei mint ameny chilag*: itt a másoló a *meny* szót tévesen kétszótagúnak olvasta (amennyi) és nem vette észre, hogy a rím is *csillagi* alakot követel.

66 : 51. *For geried elmemre, mint hangya féβkére sok Uy vers mint sok hangya, ara mert βivemben βerelem tuzenek chak te vagy edes langia, βozatot bum vere, vigasag tételnek zengő s. gyonyerű hangja*: VARJAS itt megjegyzi (Bevez. XXXIII.), hogy ez a szakasz nem ad kielégítő értelmet és az utolsó két hatos nem rímel. Szerintem a halmozott képsor azt jelenti, hogy a szövegre a költő búja veri a dallamot (szózatot), a „vigaságtétel hangja“ pedig egyszerűen a zenét jelenti. (V. ö. Nyttört. Szótár 1173: Vigaságtévő szerszámok: tympana laetitia.)

72 : 25. A költemény felírásánál ekerülte az eddigi kiadók, és VARJAS figyelmét, hogy itt a kéziratban eredetileg *Az Dobo Iakab eneke* után egy keresztjelet rajzolt a másoló s azután egy hézagot hagyott, majd a következő sor második felén folytatta: *ellen βerzet ének*. Utólag, a betűket kissé összepréselve, toldotta még aztán be az *éneke* szó után: *azmar βinten az idő vala ki nylasban*. Ezért értelmetlen a mai szövegezés. A másoló ugyanis valószínűleg a Dobó Jakab éneke kezdősorának hagyott helyet s mikor ezt nem találta meg, megelégedett a nótajelzés jelölésével, mit az előző darab címében is megadott s amivel fölöslegessé vált a cím végén olvasható: *azon, vagyis ugyanazon nótára*.

75 : 3. *ereit ream tamaβta*: a ritmus miatt *ram* olvasandó.

83 : 6. *kitül βivem fel mint üst*: VARJAS itt megjegyzés nélkül közli, hogy SZILÁDY az *üst* szó helyébe az *üβ* = *öz* szót teszi. Pedig *fel* annyi, mint *fél*, vagyis *föl*, a *fél* alakról az Etym. Sz. is tud.

88 : 18. *Ki ream mosolyodvan*: a szótagszám miatt *ram* olvasandó.

93 : 23. *ó en ream hibüt . . . βerelem*: VARJAS a korábbi kiadók alapján megjegyzi, hogy *bihüt* = *hevült*. Pedig ez a szó a régiségben teljesen ismeretlen. Nyilván a *dihüdt* = *dühödt* szó elírásával van dolgunk. (V. ö. Etm. Sz. dühös: dýhwth Serm. Dom.)

119 : 14. *kit βerint ohait*: az eddigi kiadók „szive szerint“-re toldották ki a sort, azonban a rím (kérdesit, MARKIT) *-it* ejtésre mutat s így az *ohait* nyilván háromtagú szó s a toldásra csak egy szótag marad. A sor tehát: „kit szív szerint óhajt“ lehetett.

125 : 7. *hógi sem ugi tóβity bünt*: nem rímel és nincs kellő szótag-szám.

129 : 4. *Chak az én βiveme? nem egyebe?* VARJAS, SZILÁDY alapján jelzi a két szótag hiányát. Szerintem itt *vallion s. nem egyébe?* állhatott.

131 : 3. *Kinek mezitelen Testere βerelem gerieduen füsti menne*: elírás „füsté (= füstté) menne“ helyett.

133 : 5. *s-ölemben kit vegiek? ha βantalán bu terhelt*: a körmendi változat alapján „haszontalan but, terhet?“ a helyes olvasat.

137 : 21. Ebben a szakaszban a költő egy kártyajelenetet magyaráz meg jelképesen, de a *szín* és a *szív* szók összetévesztésével a másolók elrontották a szöveg értelmét. A helyes olvasat szerintünk mai átírásban:

Veres levél tromfodra kél, csak azért hogy jót remélj
Semmi gonoszt te ne vélj;

Mert már neked adta nagy szerelmű szivét
Viszont nála hadta szivedet, ő színét.

(nem *szívét*, mint a szövegben áll)

Igy tőled vett sziven szivet...

A „veres levél“ a körszín, a szív, melyen a leány a költő szívét jelképesen megvásárolta.

Megjegyzem még, hogy e költemény utolsó szakaszában sajátos módon nincs igei állítmány, ami talán szintén szövegromlásból ered. Itt az „Eszem vesztve“ szótól kezdve bármelyik igealak állhatott ragozott formában (pl. Eszem veszté, eltéveszté stb.).

Az ezután következő darabokról VARJAS, WALDAPFEL és mások is joggal tartják, hogy azok talán nem is BALASSI BÁLINTÓL valók. A *Batori akrosztikon* (139) talán arra mutat, hogy NYIRI BÁTHORY ISTVÁN két vallásos énekével van itt dolgunk. Stílus, szókincs egyáltalán nem balassias. S mivel BALASSI BÁLINT könyve szerint is egyik vallásos éneke BÁTHORY ISTVÁNNÁL veszett el, talán éppen BALASSI BÁLINT könyvéből vagy írásaiból másolta ezeket a darabokat is az ősmásoló, ki BÁTHORY ISTVÁNTÓL kaphatta őket cserébe. A Malgrudián nótája sem igen lehet BALASSI BÁLINT műve. Ez a rejtélyes Malgrudián különben nem lehet valamely idegen nyelvű ének kezdőszava, mint VARJAS írja, mert az utolsó szakasz tanúsága szerint az ifjú „Malgrudiant mondja“, amit kezdőszókra hivatkozással nem igen szoktak tenni.

A 145. lapon olvasható csonka versről, mely humanista cento-fordítás, hajlandó volnék azt hinni, hogy DOBÓ JAKAB éneke, mely ellen a 46. sz. Júlia-éneket írta BALASSI BÁLINT.

Látjuk, VARJAS kiadása milyen nagy segítséget nyújt majd BALASSI BÁLINT műveinek kritikai kiadásához. Jómagam, ki éppen e kiadáson dolgoztam, csakis e fényképmásolatok alapján foghattam munkához. Ez a kritikai kiadás már majdnem teljesen készen volt — csupán a hadi állapot miatt néhány hozzáférhetetlen nyomtatott Balassi-mű megtekintése volt hátra —, de sajnos, a német katonák jegyzeteimmel és fényképmásolataimmal együtt elhamvasztották. Ilyen körülmények között csak örülni lehet, hogy legalább a sajkókazai kódex kiadása kezünk között van, mert aligha lesz meg egyhamar a lehetősége annak, hogy egy teljes Balassi-kiadást létre hozzunk.

ECKHARDT SÁNDOR.

Die Kataloge der grösseren Bibliotheken des deutschen Sprachgebietes. Ergebnisse einer Umfrage des „Ausschusses für Sachkatalogisierung“ vom September 1933. Herausgeber Hans Trebst. Berlin, 1935. Oskar Schloss-Verlag, XVI, 188 l.

A kitűnő munka 82 nagyobb németországi, osztrák és svájci könyvtár katalógusait ismerteti. Könyvtárak katalógusviszonyairól eddig ilyen részletes munka még nem állott rendelkezésünkre. A könyvtárakat ismertető kézikönyvek (PAUL SCHWENKE: *Adressbuch der deutschen Biblio-*

theken, *Minerva, Index generalis*) kitérnek ugyan az ismertetett könyvtárak katalógusaira annyira, amennyire a könyvtárak adatszolgáltatásukban ezekre kitérnek.

Jelen munka a könyvtárakhoz szétküldött, körültekintő megfontalással összeállított kérdőívekre érkezett válaszokat — a használt terminológia következtetésével — egész terjedelmében közli. A katalógusállomány leírása az 1933 szeptember elsejei állapot szerint történt. A kérdőív a katalógusok négy fajára terjed ki. A betűrendes katalógusra, a tárgyi (szak- vagy címszó) katalógusra, a betűrendes és címszókatálógust egyesítő keresztkatalógusra és végül a speciális katalógusokra, vagyis kirekeszti az „álkatalógus“-okat, a gyarapodási naplót, a helyrajzi katalógust stb. TREBST szerint ugyanis valódi katalógusnak csak az tekinthető, melyben a keresett művet valamely alaki szempont — betűrend vagy a mű tárgya — szerint fel lehet találni. Az álkatalógusok szerinte azok az állományjegyzékek, melyekben a keresett mű megtalálásához a könyvtári ügymenet bizonyos adatának ismerete szükséges, így a gyarapodási napló esetében tudnunk kell a mű beszerzésének időpontját. Ugyancsak kizárja kérdései sorából, éspedig helyszűke miatt egyes könyvtári osztályok katalógusait, a sorozati katalógust, az olvasótermi kézikönyvtár katalógusát stb. A különleges nyomtatványtípusok katalógusai, mint zenemű-, térkép-, disszertáció-, folyóirat- és hírlapkatalógusok a kérdőív kitöltésénél figyelembeveendőek voltak. A mű áttekinthetősége bizonyára nyert ezekkel a kirekesztésekkel, a teljesség szempontjából azonban csak sajnálhatjuk ez adatok hiányát. Az ál- és osztálykatalógusokra kiterjedve egy-egy kérdőív az ismertetett könyvtár ügymenetének és feldolgozottsági állapotának valóban teljes keresztmetszetét adná és bizonyára sok hasznos és követendő megoldást ismerhettünk volna meg.

A mű azonban így is eddig példátlanul álló anyagmennyiséget bocsát használói rendelkezésére. Az egyes katalógustípusokon belül a könyvtáraknak a következő kérdésekre kellett választ adni: 1. Hogy nevezik a katalógust a könyvtárban? 2. Milyen időpont óta készül? 3. Kinek rendelkezésére (hivatal, közönség) áll? 4. Milyen a katalógus külső kivitele (kötet, cédula, tokban, fiókban)? 5. Milyen állományt ölel fel? 6. Milyen rendszer szerint készül? 7. Milyen előírást követ? 8. Milyen mutatók tartoznak a katalógushoz? 9. Magyarázatok, a legfontosabb katalógustörténeti (nem könyvtártörténeti) adatok és az ismertetett katalógusra vonatkozó esetleges irodalom. Ilyenformán a berni *Schweizerische Landesbibliothek* tárgyi katalógusáról megtudjuk, hogy 1909 óta készül, a kutatók rendelkezésére áll, cédulakatalógus, biztosított fiókokban, a „Büchermarkt“ címnyomatait használja fel, tartalmazza a könyvtár teljes állományát 1901 óta, az 1900-ig terjedő állományt csak válogatva öleli fel, a brüsszeli decimális rendszert követi, előírása: Classification décimale universelle. T. 1—4. 1927—1933, mutatója kinyomatva „Dezimalklassifikation zum systematischen Katalog nebst alphabetischem Schlagwortverzeichnis“ 1919. A katalógus alapítója MARCEL GODET. Valóban teljesebb leírást egy katalógusról sem kívánhatnánk.

A kérdőívek lenyomatai könyvtártípusokon belül földrajzi egységek szerint csoportosítva és tárgymutatóval ellátva gazdag és gondolatkeltő

anyaggal szolgálnak a tekintélyes kötetet forgató könyvtárosnak, akinek a munka tanulmányozása kivált olyan esetekben hasznos, ha a fennálló katalógusrendszeren változtatások bevezetése válik szükségessé vagy nagyobb s eddig feldolgozatlan külön gyűjtemények könyvtári feldolgozása előtt áll.

A mű a tárgyi katalógizálási bizottság kezdeményezésére készült, a tárgyi katalógizálás egységesítésének előkészítő munkálatai közé tartozott: a meglévő viszonyoknak számbavétele volt. A közölt 82 könyvtár katalógus-adatai a beérkezett kérdőívanyagnak felét tették ki.

A magyar könyvtártani irodalomban a műnek egy évtizeden át nem akadt ismertetője. Valóban nem ismertetni, hanem megvalósítani kellene a magyar könyvtárak katalógusviszonyairól szóló munkát, hisz ezekről a *Magyar Minerva* szűkszavú adatain kívül semmit sem tudunk. A könyvtárak használhatóságának mértéke katalógusaiknak minőségétől és mennyiségétől függ. A legnagyobb és legteljesebb gyűjtemény halott anyag, ha abban a betűrendes, rendsző és a mű tárgya szerint készült szak- vagy címszó-katalógus nem tájékoztatja a használót? A könyvanyag rendjét viszont a tisztán adminisztratív katalógusok, TREBST szerint az „ákkatalógusok” jó minősége biztosítja. Mennyire van meg mindez a magyar könyvtárakban s ha van, milyen rendszer és utasítás szerint készül, ennek teljes képét feltárni szükséges és hézagpótló munka lenne.

GORIUPP ALISZ.

Bisztray Gyula: Író és nemzet. Révai. 8°. 436 l.

Mint címe is mutatja, a kötet az író és a nemzet kapcsolatainak, egymásrahatásának kérdéseivel foglalkozik. Nem rendszeresen, sorra véve e kapcsolat egyes részleteit, hanem tanulmányokban, amelyeket a szerző különféle alkalmakból vagy alkalmakra írt s most e kötetbe összegyűjtött. A tanulmányok részben elvi kérdéseket vizsgálnak meg, részben kimagasló, vezető szellemek szerepét és hatását állapítják meg a magyar élet történetében.

A Magyar Könyvszemle szempontjából „*A magyar könyvkiadás gondjai*” című tanulmánya emelendő ki elsősorban. Ebben a széles látókörű s átfogó tekintetű szerző a múlt és jelen magyar könyvkiadásának kérdéseire világít rá, mindenekelőtt azt állapítván meg, hogy a magyar könyvkiadás története megiratlan, pedig megírásához már vannak előmunkálatok, „még sincs egyetlen mű, amely az egyes nyomdai és kiadói vállalatok sajátos önismertetése helyett elfogulatlanul, tárgyilagosan tárná fel a magyar könyvkiadás őszinte történetét és problémakörét. Pedig ez az önismeretre vezető kalauz a szakmának egyik legfontosabb, régóta elodázott feladata. Annál is inkább, mert hiszen számos más, a nemzeti művelődés szempontjából lényegesen szerényebb igényű cég — így a mészáros-, vendéglős-, sör- és kávésipar — multjának feldolgozásával máris megelőzte a könyvkiadókat.”

BISZTRAY e tanulmányát 1940-ben írta, azóta számos pályatételt tűztek ki tudományos, irodalmi társaságok, könyvkiadó-vállalatok, társaságok, ipartestületek, de a magyar irodalom- és művelődéstörténet szem-

pontjából elsőrendűen fontos monográfiának, a könyvkiadás történetének a megiratására, — pályatétel kitűzésével egyik sem gondolt azóta sem.

BISZTRAY tanulmánya részben pótolja e hiányt. A vonatkozó szakmunkák szerzőire való utalásaival, elvi megállapításaival s néhány történeti adatra való hivatkozással mintegy megadja keretét, irányát, tervezetét, előzetes kivonatát a megírandó monográfiának.

Másik, bennünket itt közelebről érdeklő tanulmánya „Az olvasás művészete“, melyben három kérdésre ad feleletet: mennyit, mit és hogyan olvassunk? Gyermekek- és serdülő éveinket nem számítva — BISZTRAY szerint — 35—40 év áll rendelkezésünkre. Rendszeres olvasással, tehát nem falva a könyveket, hetenként egy, évenként ötven könyvet olvashatunk. E szerint megközelítő pontossággal az emberi élet átlag kétezer könyv elolvasását teszi lehetővé. De ha valaki betege lesz a könyvnek és az olvasásnak, elolvashat hat-nyolc-tízezer könyvet. „Milyen nevetséges töredéke ez még mindig annak a milliókat kitevő mérhetetlen tömeg könyvnek, amely a könyvtárak sok kilométeres állványain roskadozik?“ A „mit olvassunk?“ kérdésében azt ajánlja, hogy elsősorban azt olvassuk, ami egyéni értékeink kibontakozását és megizmosodását szolgálja... mennél több, a foglalkozásba, mesterségbe vágó szakkönyvet... a többi tudományág népszerűsítő feldolgozásait... a pusztán szépirodalmi jártasság hiányos és töredékes műveltséget jelent... ismernünk kell a világirodalom klasszikus alkotásait. „Minél kevesebb új könyvet olvass! — mondta Schopenhauer. Ez az irányelv csírájában magában foglalja a helyes olvasás minden előnyét s a helytelen olvasás minden kárát és veszélyét.“ — A harmadik kérdés: „hogyan olvassunk?“. Csöndben, rendszeresen, ne sokat, ne mohón, amit olvastunk, azt emésszük is meg. Jó könyvet vegyünk elő újra meg újra.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok című tanulmányában elismerően méltatja a VAJTHÓ LÁSZLÓ szerkesztésében megjelenő sorozatot, amely tanárok és diákok munkaközösségéből jelenik meg, régi magyar kéziratok, vagy nyomtatott irodalmi emlékeket hoz új kiadásban, bevezetéssel s jegyzetekkel.

A tudós irodalomtörténésznek ez a tanulmány-kötete több társadalom-, nemzetpolitikai (*Táj és irodalom, Címekórság* stb.), irodalompolitikai (*Az író helye társadalmunkban* stb.) és irodalomtörténeti (*Apácai Csere János, Széphalom százéves halottja* stb.) problémát tárgyal érdekesen, szellemesen és tanulságosan. Maradandó értékű könyve szakembernek, nagyközönségnek egyaránt hasznos, ismeretgazdagító olvasmány.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Kristóf György: *A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti intézetének könyvtára.* Kolozsvár, 1943. Kultúra-ny. 56 l. 8-r. (Acta Philosophica 6.)

Erdély fővárosában az egyetemi irodalomtörténeti intézet sorsa a mindenkori tudományos és irodalmi élet alakulását, az irodalmi és tudományos képzés ügyének változatos és vizsgálatos előrehaladását is visszatükrözi; a könyv és a könyvtárak történetének kutatóját pedig

azért érdeklő közletről, mert egy fontos magyar szakkönyvtár életéből nyerhet betekintést, amely a legutóbb elmúlt években két nevezetes magánkönyvtár beolvasztása útján a legtekintélyesebbek közé emelkedett. KRISTÓF GYÖRGYnek az eredeti leltárak, beszerzési naplók, katalógusok és kölcsönzési jegyzékek alapján készült áttekinthető történeti összefoglalása tehát mindenképpen megérdemli a figyelmes érdeklődést.

1903. október 20-án vette át SZÉCHY KÁROLY, a kolozsvári irodalomtörténeti tanszék akkori tanára a kezdeti könyvvállományt; 109 művet 265 kötetben. Addig az intézet könyvtár nélkül volt kénytelen „dolgozni”: az egyetemi hallgatók a szintén csak akadályokkal használható egyetemi könyvtárból s az egyházak régi híres könyvtáraiból keresték össze a kinos-keservesen tudományos képzésük nélkülözhetetlen táplálékát. Az 1903-ban átvett állomány eredetileg a kolozsvári tanárképző-intézet tulajdona volt, de kezelése a használatot ott sem tette lehetővé. Az irodalomtörténeti intézet könyvtárának megalapozása, elhelyezése és első elrendezése SZÉCHY KÁROLY, első virágzása DÉZSI LAJOS nevéhez fűződik. DÉZSI alatt az évi szaporulat átlag kétezer kötetet tett ki, így növekedett az állomány 1919-ig, a román impérium kezdetének időpontjáig 4227 kötetre. A gyarapodás nagyobb része vétel útján állt elő, de tekintélyes rész jutott az ajándékozók bőkezűségének, valamint az ingyen és az olcsó példányok felhajszolásának. Jellemző, hogy DÉZSI LAJOS fordította talán elsőnek a könyvtári közérdek javára egykorú könyvkiadásunknak azt az egyébként nem éppen rokonszenves vonását, hogy új művek, alighogy a sajtó alól kikerültek, máris a bolti ár mélyen leszállított töredékéért voltak kaphatók az antikvár-forgalomban.

A könyvvállomány elhelyezésében DÉZSI több csoportra osztva általában a betűrendes felállítást vette alapul. Ebben az elrendezésben érte könyvtárát az impériumváltozás válsága. Az irodalomtörténeti tanszéket hosszú ideig betöltetlenül hagyták, a könyvtár pedig hontalanul hanyódotott ide-oda, a könyvek egy része ládába zárva, más része szabadon, szűk, alkalmatlan szobákban és fülkékben. Az ide-oda hurcolás az anyag tetemes károsodásával járt, azonfelül az egyetem új tanárai is részt követtek anyagából saját intézeteik számára. 1922-ben azután KRISTÓF GYÖRGYöt nevezték ki a román egyetem magyar tanszékére. Az ő kezelésébe került a könyvtár is; fejlesztésére is állt némi anyagi alap rendelkezésre. De az elhelyezésről nem gondoskodtak s így hosszú ideig tovább tengődött a könyvtár alkalmatlan helyiségekben, részben az igazgató magánlakásán. Pedig az irodalomtörténeti intézet ebben az időben kénytelen volt átmenetileg befogadni az egykori magyar nyelvészeti és uraltáji szemináriumok könyvanyagát is, mert ezeket a tanszékeket nem keltette életre a román hatalom. KRISTÓF a jövő érdekét tartva szem előtt, gondosan elkülönítve tartotta a külön életre hivatott két szakkönyvtárt az irodalomtörténeti törzsananyagtól s a további fejlesztésben elsősorban az intézet eredeti gyűjtési célját vette zsinórmértékül. A nehézségek légióját kellett leküzdeni. Magyarországi könyvek bevitelével szemben a román könyvzárlat elutasító magatartást tanúsított. Tudományos műveket, folyóiratokat csak nagy, néha egészévi késedelemmel

engedett be, vagy még úgy sem. A vámilleték nagysága miatt a magyarországi könyveket borsos áron kellett fizetni; még borsosabb áron lehetett kapni azokat — „feketén“.

Az elhelyezés sanyarú körülményeivel, amelyekben az idővel megszerzett önálló, de szűk helyiség alig segített, indokolja a szerző az „apasztás“ fájdalmas műveletét, amelynek során a használhatóság érdekében a gondjaira bízott három intézeti könyvtár anyagának egy részét kénytelen volt más könyvtárak javára elidegeníteni. Az így átadásra került anyag legnagyobb része az egyetemi könyvtárnak jutott, de a román nyelvi múzeum és nyelvi szeminárium is részesült belőle. Az apasztásban és a könyvtár újjarendezésében az egyetemi könyvtár lelkes és tudós tisztviselője, MONOKI ISTVÁN segédkezett. Az ilymódon másodszer újjászervezett intézet könyvtára 1937-ben 4261 művet foglalt magában 5732 kötetben, pénzürtéke 1,146.400 leit, kb. 38.213'33 P-t tett ki. A könyvtár használata is fellendült: a román uralom utolsó tanévében 53 hallgató 798 művet kölcsönzött ki; ennél természetesen nagyobb volt a helybeni használat.

A bécsi döntés és Észak-Erdély visszacsatolása ismét új helyzetet teremtett. Míndjárt kezdetben megszűnt az irodalomtörténeti intézetnek a nyelvészeti szemináriumokkal eddig fennállott kényszerű egybeolvasztása: az újonnan felállított magyar nyelvészeti tanszék vette át a két más rendeltetésű intézet anyagát. Kedvezőbb helyiségeket is bocsátottak KRISTÓFNAK s a második magyar irodalomtörténeti tanszék professzorának, GYÖRGY LAJOSNAK rendelkezésére, sőt 1941-ben az egyetem kibérelte számukra Kolozsvár egyik legszebb, műemlékszámba menő épületének, az ú. n. KORDA—TOLDALAGI-háznak, REMÉNYIK SÁNDOR szülőházának egész első emeletét. Itt az intézet hat helyiséget kapott, köztük tágas és végre igazán korszerű olvasó- és dolgozótermet. A könyvtár anyaga, az állományától idegen részek átadása után újabb gyarapodásnak indult. Elsősorban azokat a munkákat szerezték be, amelyeket a román uralom régebben nem engedett át, továbbá drágább, gyűjteményes kiadásokat; részesült az intézet végül az ú. n. erdélyi könyvakció juttatásaiból is. Legtekintélyesebb gyarapodását azonban a minisztériumnak köszönhette, amely megvásárolta számára az elhunyt két kiváló irodalomtörténész: CSÁSZÁR ELEMÉR és BAROS GYULA könyvtárát. CSÁSZÁR könyvtára 4312, BAROSÉ 4900 műből állott. CSÁSZÁR könyvtárában megtalálható úgyszólván minden fontosabb mű, amelyre egy magyar irodalomtörténeti kézikönyvtárnak szüksége lehet; figyelemreméltók a kolligátumszerűen egybekötött irodalomtörténeti értekezések, továbbá néhány régi magyar könyv és gazdag folyóiratsorozatok. BAROS könyvtárában becses volt az irodalomalatti irodalomnak számos ritka példánya. E két könyvtárral együtt az intézet mai állománya kereken 12.000 kötetből áll. Csak helyeselni lehet, hogy mind a CSÁSZÁR-, mind a BAROS-féle anyagból az intézet igazgatói kiválogatták a gyűjtőkörük szempontjából érdektelen anyagot s más könyvtáraknak, illetve intézeteknek engedték át, ahol azok helyükön vannak és tényleg szükségét pótolnak.

A fennállásának negyvenedik évét ünneplő szakkönyvtár tehát egész eddigi történetéhez illően ma is a következőket, mellétekintetekre nem néző, egységes szempontú gyűjtést állítja előtérbe. Ez valóban a szakkönyvtárak fejlesztésének legbiztosabb és legtermészetesebb alapja. A sok megpróbáltatást kiállott intézeti könyvtár felkészülve tekinthet a jövő újabb feladatai elé.

DEZSÉNYI BÉLA.

Bretan Judit: *A francia könyv Magyarországon.* Pótlék a magyarországi francia nyomtatványok bibliográfiájához (1691—1860). Kolozsvár, 1944. 82 (2) 1. — Francia Tanulmányok 27.

E doktori értekezés JEZERNICZKY MARGIT *Francia nyomtatványok Magyarországon 1707—1848* (Les impressions en français de Hongrie, 1707—1848) című dolgozatához csatlakozik. JEZERNICZKY bibliográfiáját BRETAN az 1848. és 1860. évek között megjelent francia nyomtatványokkal gazdagítja. Az anyagot igyekezett még az előző korszakra vonatkozóan is kiegészíteni, miután tágabban értelmezte a francia nyomtatvány fogalmát: felvette azokat a könyvárusi katalógusokat is (egy pozsonyit a XVIII. század végéről, a BENEDIKT MIHÁLY pozsonyi könyvárusínál kapható művek jegyzékét és az EDELMANN-féle pesti kölcsönkönyvtár 1848-as katalógusát), melyek francia könyvcímeket tartalmaznak. Ezeknek adatai arra engedik következtetni, hogy milyen kedvelt volt nálunk még a múlt század közepén is a francia nyelv és irodalom, annak ellenére, hogy ekkor Közép-Európában a német kultúra már erősen háttérbe szorította a franciát.

1691 és 1860 között 274 francia kiadvány megjelenését tartja számon Magyarországon. A XVII. századra 1, a XVIII.-ra 65 mű esik, a többi francia mű a XIX. század első hat évtizedében jelent meg. A kulminációs időpontok: 1769, 1790—1801, 1804—1805, 1810—1816, 1828—1829, 1841—1848, 1852—1856, 1860. A hozzánk közelebb eső évek francia kiadványait az egyre szaporodó könyvtermés is magyarozza. Közrejátszottak természetesen a politikai események is: a francia forradalom, a napoleoni évek, a 48 előtti Európára gyakorolt erős francia behatás; az utóbbi összefügg az osztrák elnyomatással: az alóla való menekülés vágyával párhuzamos a német kultúrától való szabadulás igyekezete és ennél fogva a távolabbi francia kultúrkapcsolatok keresése.

Tárgy és minőség szerint az egyes korszakok francia nyomtatványai: a XVIII. században feltűnően sok a magyar szerző, aki franciául publikál saját hazájában. Ekkor erősen kiegészítik a francia könyvszükségletet a Bécsben megjelenő francia kiadványok is. A XIX. század tizes és huszas éveiben sok a francia próza, főleg erkölcsi és szellemi tartalommal (v. ö. Mme d'Aulnoy, Mme Cottin, Florian, Mme Genlis, Marmontel), harmadrangú és igen népszerű írók munkái. A negyvenes évektől kezdődően a szépirodalom háttérbe szorul és a francia nyelvkönyveknek ad helyet. 1848 után még erősebb ez az irányzat, a francia nyelv már többé nem az arisztokrácia kisajátított társadalmi érintkezési formája, hanem a magyar diplomácia nyelve, melyen felveheti politikai kapcsolatait az egész világgal. Ezen a nyelven igyekezünk most már országunkat a külfölddel megismertetni (PRÓNAY GÁBOR: *Esquisses de la vie populaire en*

Hongrie. Pest 1855; *Les chasses et le sport en Hongrie*. Pest 1858, etc.), 1860-ban pedig megjelenik franciául VÖRÖSMARTY Szózata, hogy felhívja az osztrák abszoluzmustól elnyomott magyar sors iránt a népek részvétét.

BRETAN pontos és ügyesen megszerkesztett munkáját francia fordításban is közreadta, hogy e hazai gazdag francianyelvű könyvkiadásról, kultúrérdeklődésről minden szakember minél szélesebb körben tudomást szerezzen.

SZEMZŐ PIROSKA.